

Dr. BOGNÁR György

Tehetségfelfogás és tehetséggondozási törekvések Magyarországon az 1920-as években

Bevezetés

Ebben a tanulmányban a Trianoni békeszerződés utáni magyar oktatáspolitikai tehetséggondozó tevékenységét kívánom bemutatni Klebelsberg Kunó minisztersége (1923-1931) alatt. Számos irodalom és tanulmány foglalkozik Klebelsberg Kunó vallás és közoktatási miniszter felsőoktatási politikájával (Ladányi, 2000) és az 1920-as évek magyarországi közoktatásával (Pukánszky, 1996), azonban a tehetséggondozás terén zajlott változásokról és törekvésekről, valamint a tehetségkutatás és tehetségfelfogás korabeli állásáról kevés releváns információ lelhető fel. Legtöbbször csak az intézményesített tehetséggondozás első állomásának nevezi a szakirodalom az 1920-as évek magyarországi tehetségvédelmi törekvéseket, de pontos részletekkel, a kor tehetségfelfogásának részletes bemutatásával kevés mű foglalkozik.¹

A tanulmány alapját az 1926 februárjában megrendezésre került Tehetségvédelem és pályaválasztás című országos kongresszus, valamint a Tehetséges ifjak kiállításról készült összefoglaló mű adta (Ozorai, 1927). A tanulmány főleg erre az irodalmi forrásra támaszkodva kívánja bemutatni a korabeli magyar tehetségvédelemben tapasztalható szakmai és politikai törekvéseket, a tehetséggondozási felfogásokat és a tehetségvédelem fontosságának okait.

A korabeli közoktatással foglalkozó tanulmányok ugyancsak hivatkoznak erre a konferenciára (Bánfai, 2007)(Pornói, 1995), sőt még a Magyar Tehetségsegítő Tanács honlapján (NTT, 2014) is található utalás rá – illetve az erről a konferenciáról szóló, 1927-ben megjelent kiadványra. Azonban pedagógiai-pszichológiai elemzésére, a XXI. század tehetségfelfogásának tükrében való bemutatására jelen tanulmányban kerül sor először.

A tanulmány fő célja, hogy rámutasson a korabeli lélektannal foglalkozó, nemzetközi szinten is elismert kutatók, Dr. Révész Géza vezetésével elért tehetségkutatás eredményeire és az általuk kidolgozott tehetségmodellre, ami gyakorlatilag a mai modern tehetségmodelleknek (pl.: Renzulli, Mönks) is megfeleltethető: mind a három fő tehetségtényező (kreativitás, intelligencia, motiváció), mind pedig a szociális háló fontossága megjelenik. Ez a tehetségmodell külföldi kutatók munkáira is épül (pl.: Binet intelligencia vizsgálatai) és a korszak pedagógus és pszichológus közössége egyaránt irányadónak fogadott el.

Számos ezzel a korszakkal foglalkozó tanulmány úgy vélekedik, hogy Klebelsberg Kunó minisztersége idején elkezdett állami tehetségvédelem keretében a „*tehetséges tanulók származása eleve determinálta, hogy milyen iskolatípus elvégzéséhez kaphattak támogatást*” (Bánfai, 2002), milyen tehetséggondozásban vehetnek részt. Történelmi források igazolják,

¹ Ezen művek legtöbbje is csak egy-egy személy (például Révész Géza, Nagy László, stb.) munkásságát, illetve munkásságukhoz kötődő - főleg neveléstudományi - eredményeiket emeli ki. Ilyen például (Sáska, 2005) ahol a korszakot illetően Nagy László munkássága (gyermekrajz versenyek) kerül fókuszba, de még csak nem is érinti a kortárs neveléstudományi és pszichológiai szakemberek tehetségfelfogását.

hogy valóban a középosztály kiemelése és a nemzetközi kultúrfölény megszerzése volt a korabeli politika fő törekvése. További források támasztják alá azt is, hogy a mezőgazdasági sorból származó tehetségeket valóban igyekezett az állam úgy támogatni, hogy a tehetséges gyermek „*mezőgazdaságtól el ne szakítassék*”.

Azonban a származás alapján történő tehetségdiagnosztikának ellentmond például a Nagy László által szervezett Tehetséges ifjak gyermekrajz kiállítás (1922), ami akár a legszegényebb sorból származó fiatalok kiemelését és tehetségvédelmük megszervezését hivatott szolgálni. Továbbá a késői tehetségdiagnosztika esetén történő iskolaváltás illetve – a tervezett, de csak később (1940) bevezetett – nyolcosztályos iskola elvégzése utáni pályaaorientációs (pszichológiai) vizsgálatok kialakítására való törekvés, a korabeli mentor rendszer kialakításának gondolata és az osztály független ösztöndíjrendszer megteremtése² mind-mind az osztály független tehetségvédelem megszervezésére való törekvést igazolják, aminek sajnos a korabeli politikai és gazdasági viszonyok határt szabtak.

A magyar kultúrpolitika az első világháborút követő évtizedben

A vesztes háborút és a Trianoni békeszerződést követően Magyarország nemcsak területének több mint kétharmad részét veszítette el, ezzel fő nyersanyaglelőhelyeinek, mezőgazdaságának és iparának nagy részét, hanem a magyar lakosság kétharmadát is. Ezzel nagyon sok pedagógus (például a német anyanyelvű nyelvtanárok jelentős része – Erdélyben, Felvidéken a szászok, Bánságban a svábok) és sok tudós ember került a határon túli elcsatolt területekre³. A korabeli revizionista felfogás szerint Magyarországnak egyetlen lehetősége a felemelkedéshez és az Európához való visszakapcsolódáshoz a „*kultúrfölény*” megszerzése. Tehát az ország fennmaradásának és fejlődésének egyetlen eszköze a kultúra lett. „*Ahhoz, hogy elszigeteltségünkől ki tudjunk törni, és a Nyugat rokonszenvét vissza tudjuk szerezni meg kell mutatnunk ezeréves kultúránk értékeit*”. Ennek a szemléletnek fő képviselője Klebelsberg Kunó oktatásügyi miniszter, aki minisztersége alatt ennek szellemében cselekedett és állt a „*tehetségvédelem*” fontossága mellé: „*A magyar nemzet nem elég gazdag ahhoz, hogy egyetlenegy komoly tehetséget is elkallódní hagyjunk!*”

Dr. Ozorai Frigyes – a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium vezetője, az oktatás reformpedagógia eszméinek népszerűsítője – nyomatékosan kiemeli, hogy „*ennek a korszemléletnek a szülőtte a tehetséges gyermek és ifjak kiválasztásának, nevelésének és művelésének a problémája*” (Ozorai, 1926 55. oldal). A tehetség mibenlétének, felkutatásának és megállapításának a kérdését a *kísérleti lélektan* és a *pedagógia* legfontosabb feladatainak tartja. A *tehetségek kiművelését* egyfelől iskolaszervezési, másfelől tantervi és didaktikai módszertani problémának nevezi.

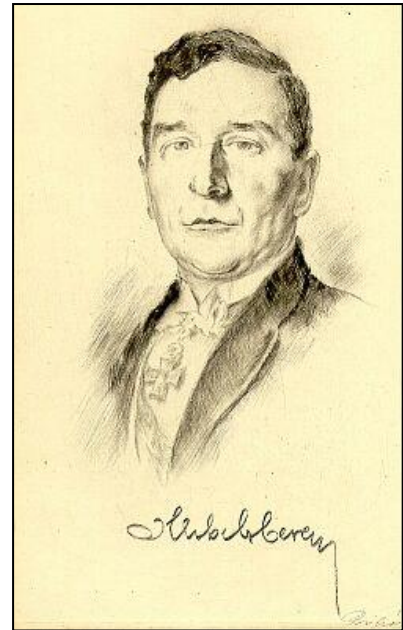
A revizionista kultúrpolitika, a népművelés és a tehetségvédelem egyik legfőbb támogatója és ösztönzője Klebelsberg Kunó volt. Klebelsberg Kunó 1875-ben született Magyarpécskán, Arad vármegyében. Édesapja katonatiszt, édesanyja dunántúli középnemesi családból származott. Felmenői a XVI. század óta katonák voltak, egyikük Buda visszafoglalásakor kapta meg a grófi címet. Fiatal korában Székesfehérváron a ciszteri rend iskolájában tanult.

² 1929. évi XXXIII. törvénycikk a Nemzeti Közművelődési Alapítványról

³ Ennek ellenére fontos megjegyezni, hogy a kultúrpolitika szenvedte el a legkisebb veszteségeket a Trianoni békeszerződés következtében (legalábbis az ipar vagy a gazdaság veszteségeivel összehasonlítva). A középfokú képzést tekintve a tanárok többsége Magyarországon maradt, a felsőfokú oktatást tekintve több fontos felsőfokú oktatási intézmény is határon kívülre került, de azok professzori kara és hallgatóinak többsége már Trianon előtt is a trianoni Magyarország területén élt. (Ujváry, 2012)

Budapesten jogot tanult, majd tanulmányait Berlinben, Münchenben folytatta. A Sorbonne-on államtudományt és közgazdaságtant hallgatott. Először Kolozsvár, utána Sopron, majd Szeged országgyűlési képviselője lett. Végül 1922-1931 között a Bethlen-kormány vallás és közoktatási minisztere volt.

Klebelsberg minisztersége alatt többször hangsúlyozta, hogy a legfontosabb tulajdonság a „*művelődési képességre való hajlam*”. Történelmi példákon keresztül mutatott rá, hogy a „*Kulturális felemelkedésünk mindig előkészítője volt politikai felemelkedésünknek. Ha a politikai demokráciát nem előzi meg kulturális demokrácia, az katasztrófához vezet*”. Ezt bizonyítja Szent István példája is, aki az ország megszervezése előtt felvette a kereszténységet, vagy például Mátyás király nyugati politikájához szükség volt a reneszánsz művészet behozatalára. Vallotta, hogy az elmúlt ezer év megtanította a magyarságot arra, hogy miként kell a mostoha sorsot túrníe és a katasztrófákat túlélnie. Nézetei szerint egy pesszimista hangulatú nemzet nem tud felemelkedni és az ország felemelkedéséhez sok munka, erőfeszítés és alkotások kellenek. Szerinte ahhoz, hogy a Nyugat rokonszenvét Magyarország vissza tudja szerezni, a térség kiemelkedően legműveltebb országává kell válnunk: *"Ne feledjük, hogy a nemzetközileg ellenőrzött és elismert magyar tudományos és művészeti munka a leghatalmasabb eszköze a jó értelemben vett propagandának!"*. Revizionista politikájának legfőbb mondanivalója tehát az, hogy a tudományok, a művészetek, a kultúra területén kell kiemelkedni az európai országok közül, mert ekkor számíthat csak az ország a Trianoni békeszerződés felülvizsgálatára. ⁴

1. ábra - gróf dr. Klebelsberg Kunó

Klebelsberg Kunó reformpolitikája

Klebelsberg kultúrpolitikájának egyik alappillére a népoktatás- népművelés volt. Minisztersége alatt zajlott az ország egyik legnagyobb oktatási reformja, amely az óvodától az egyetemig minden képzési szintet érintett. Az Alföldön kevesebb, mint három év alatt, dán mintára, 5000 népiskolának (négy kilométer sugarú körön belül 30 tanköteles gyermek esetén felállítandó népiskola)⁵ és polgári iskoláknak az alapításáról rendelkezett (minden 5000 főnél nagyobb város vagy község köteles polgári iskolát létesíteni)⁶. Az iskolák modern téglapépületek voltak hatalmas ablakkal, tanítói lakással, kápolnával (lásd 2. ábra). 500 óvodát épített tejkonyhával és 1555 népkönyvtárt is létesített. Sokat foglalkozott az iskolák egészségügyi ellátásával is. Munkásságának a központi eszméje az oktatás, a gyermek és annak testi és lelki egészségének megőrzése volt. A nyolcosztályos népiskola bevezetése hosszú folyamat eredménye volt; tízesztendős programját Klebelsberg 1928-ban készítette el, de a gazdasági válság miatt megvalósítására csak 1940-ben került sor (Kollega, 1996).

⁴ A Trianoni békeszerződés felülvizsgálata, azaz az ország újra egységesítésének és az elcsatolt területek visszaszerzésének gondolata, így a revizionista politika az 1920-as években egy általánosan elfogadott, közhangulatot teljes mértékben tükröző, közös politikai nevező volt pártállástól függetlenül. (Ujváry, 2010)

⁵ 1926. évi VII. törvénycikk, A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról

⁶ 1927. évi XII. törvénycikk, A polgári iskoláról

2. ábra – Gróf Klebelsberg-iskola Domaszéken, 1920-as évek végén (Kollega, 1996)

Klebelsberg minisztersége idején kezdődött a sportpályák kiépítése, a margitszigeti Hajós Alfréd Sportuszoda és a Testnevelési Főiskola építése. Megalapította a Magyar Olimpiai Bizottságot és bevezette a kötelező iskolai testnevelést.

Haller István minisztersége alatt beterjesztett 1920. évi XXV. törvénycikkely, a „*numerus clausus*”⁷, – amelyet Klebelsberg Kunó nem támogattott – az egyetemekre és főiskolákra való beiratkozást szabályozta. Kimondta, hogy a „*nemzethűség*” és az „*erkölcsi megbízhatóság*” mellett az egyetemre jelentkezőknél arra is figyelemmel kell lenni, „*hogy az ország területén létező egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség arányszámát*”⁸.

A numerus clausus bevezetésének egyik fő oka a Trianoni békeszerződést követően hirtelen megnövekedett értelmiségiek száma volt. Ugyanis az elcsatolt területekről középiskolai tanárok, professzorok, volt tisztviselők nagy létszámban költöztek a trianoni Magyarország területére. Ennek következtében féltő volt, hogy megnövekszik a munkanélküliség és ezt súlyosbíthatja az egyetemeken várható túlképzés is. Ezért volt szükség valamilyen módon, bizonyos területeken (bizonyos felsőfokú oktatási intézményekben) a létszámok csökkentésére, keretek bevezetésére.

⁷ Az egyetemi hallgatóság leginkább a numerus nullus-t követelte, azaz a zsidó származásúak teljes kizárását az egyetemi oktatástól. 1920-as években rendszeressé váltak a diáktüntetések, annak következtében, hogy az egyetemek nem tartották be a numerus clausus-ban foglaltakat: nem vagy csak részben korlátozták a zsidó származásúak tanulmányait, nem tartották be a keretlétszámokat. (Ujváry, 2010)

⁸ Magyarország területén a kisebbségek és nemzetiségek aránya a Trianoni békeszerződést követően jelentősen, 10% alá csökkent. A zsidó származásúak részaránya kb. 6% volt a teljes lakossághoz viszonyítva. Az 1910-es években (Trianon előtt) a felsőfokú oktatási intézmények hallgatóinak több mint 30%-át izraelita származásúak adták. (Ujváry, 2012) Az 1918/19-es tanévben a Budapesti Tudományegyetemen a hallgatók 35,3%-a, a Műegyetemen pedig 36,8%-a zsidó származású volt. (Pukánszky, 1996, XI./A fejezet) Ezekből az adatokból is látható, hogy a numerus clausus a zsidó származásúakat érintette leginkább.

A numerus clausus tehát nem vonatkozott minden felsőfokú oktatási intézményre: „a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra” nézve szabályozta az arányszámokat.

Klebelsberg Kunó ezt a szabályozást – a hallgatók „nemzetiségi és faji” alapon történő megkülönböztetését – törvényi rendelettel módosította 1928-ban⁹. Egyes források és tanulmányok ezt külföldi nyomásra, a Népszövetség fellépésének hatására történt intézkedésnek tartják (Kovács, 2008), sőt az 1928-as módosítást látszólagos megoldásnak, Bethlen István miniszterelnök szándékával ellentétes, valójában csak látszat intézkedésnek tartják (Varannai, 1997). Ezzel szemben Klebelsberg Kúnó még a törvénymódosítás előtt tartott beszédeiben rámutat, hogy a törvénymódosítás „végrehajtása minden szemponttal számolni fog. Módomban lesz kellő nyomattal rámutatni arra, hogy az egyetemekre való fölvételnél sullyal kell latba esni a tehetségnek, vagyis a szellemi kritériumnak. A szellemi rátermettség a numerus clausus módosításáról szóló törvényjavaslatban azért nem szerepelhetett, mint egyedüli kritérium, mert különféle középiskoláink vannak, amelyeknek osztályzata nem egyenlő értékű. Egyes középiskolák szigorubban osztályoznak, mások enyhébben...”¹⁰. Az 1928-as módosítás a „nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság” mellett a „szellemi képességre” és a származásra (hadiárvák, harctéri szolgálatot teljesítettek, közalkalmazottak gyerekei) is tekintettel volt. Továbbá megadta annak a lehetőségét, hogy az állam ú.n. keretlétszámokat határozzon meg a különböző foglalkozási ágakhoz (mezőgazdaság, ipar, stb.) tartozók – valamint gyerekeinek – főiskolára jutására¹¹.

Ugyanakkor Klebelsberg ezeket az intézkedéseket ideiglenesnek tekintette, felszólalásában¹² kifejtette, hogy „De mindaddig, míg vissza nem térhetünk a teljes tanszabadság alapjára (...) valamiféle szelekciós szempontokat fel kell állítani. Azt kellene mondani, hogy tekintet nélkül a szülők helyzetére, vegyük azokat, akik a legjobban tanulnak!”. Azonban erre az akkori kultúrpolitikának nem volt lehetősége.

A középiskolai tanárok képzésének kérdését 1924-ben szabályozták. A tudományegyetemek mellett *tanárképző intézeteket* hoztak létre, amelyek élén az elnök (egyetemi nyilvános rendes tanár) és az igazgatótanács állt. Az intézet tantestülete nyilvános rendes és rendkívüli egyetemi tanárokból, meghívott egyetemi magántanárokból, fő- és középiskolai tanárokból állt. Nagy hangsúlyt fektettek a minőségi oktatásra, hiszen a leendő tanítókat képezték itt, kiknek a feladata a felnövekvő generációnak a nemzeti identitástudat és műveltség átadása volt. A négyéves képzésnek az volt a célja, hogy a hallgatók az előadások és gyakorlatok során elsajátítsák a szaktárgyaik tanításához szükséges *pedagógiai, pszichológiai* és *szakmódszertani* ismereteket és készségeket. Ezen kívül a törvény egyéves tanítási gyakorlatot is előírt a tanárjelöltek számára. A középiskolai tanárképzés 1927/28-ban életbe lépett új rendje és a tanárképző intézetek új szervezeti szabályzata lényegében 1949-ig érvényben maradt. Eszerint a tanárjelölteknek a negyedik félév lezárása előtt alapvizsgát, a

⁹ 1928. évi XIV. törvénycikk, A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról szóló 1920. évi XXV. törvénycikk módosításáról. Ennek a törvénynek a hatására, az 1930-as években az izraelita származású hallgatók számaránya már újból a régi (1920-as tanévi, a numerus clausus bevezetése előtti) volt. (Pukánszky, 1996, XI./A fejezet)

¹⁰ Huszadik század online folyóirat, Klebelsberg nyilatkozik az új numerus clausus végrehajtásáról, 1928. március, <http://www.huszadikszazad.hu>

¹¹ Az adott foglalkozáshoz tartozók száma és az állam szempontjából a foglalkozás „jelentősége” alapján határozták meg a keretszámokat (Ujváry, 2010)

¹² Klebelsberg felszólalása 1928.02.28-án a numerus clausus törvény módosításáról (Országgyűlési napló)

nyolcadik félév előtt szakvizsgát, az egy tanéven át tartó gyakorlóév után, pedig pedagógiai szakvizsgát kellett letenniük.

Klebelsberg többször is hangsúlyozta a gyakorlatok, az alkalmazásképes tudás szükségességét. A Pécsi egyetem megnyitóján 1923. október 14-én tartott nyitóbeszédében kifejtette, hogy nemcsak az orvosképzésben, hanem más területeken is szükségesnek tartja a kutatás módszertanának, a gyakorlati tudásnak az átadását, és lényegében ezt tekinti az egyetemek egyik fő feladatának is.

„A modern egyetemi tanulás nem áll már az előadás pusztá meghallgatásából, hanem az ifjúnak bele kell tanulnia a tudományos kutatás módszereibe. Az olyan intézet, mely ezt nem nyújtja, lehet szakiskola, de semmi esetre sem igazi egyetem”

Külföldi továbbképzés céljából létrehozta a Collegium Hungaricum-ok egész hálózatát, a „magyar kultúra őrszemeit”. Bécsben, Berlinben, Rómában, Párizsban, Zürichben, ahol a magyar ösztöndíjas fiatalok tanultak, kutattak. Megalapította az Országos Ösztöndíj Tanácsot¹³, ahol törekedett a protekció kizárására. Minisztersége alatt összesen 1957-en nyertek el a Tanács által kiírt ösztöndíjat.

A két világháború között négy tudományegyetem mellett további tizenkettő egyetem és „egyetemi jellegű” főiskola működött hazánkban. A budapesti (1921-től Pázmány Péter Tudományegyetem néven), a debreceni (1921-től Tisza István Tudományegyetem néven) és a Trianon után Pozsonyból áttelepült pécsi, valamint a Kolozsvárról áttelepült szegedi tudományegyetemnek (az utóbbi két intézmény áthelyezéséről az 1921. évi XXV. tv. intézkedett) jog- és államtudományi, hittudományi, bölcsészeti és orvostudományi fakultása volt. Az országban ekkoriban egyetlen műszaki egyetem működött, Budapesten: a *Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem*, ahol öt tudománykar működött: Mérnöki és Építésmérnöki kar, Gépész- és Vegyészmérnöki kar, Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki kar, Mezőgazdasági és Állatorvosi kar és a Közgazdaságtudományi kar.

Míg 1894-ben csupán 5.345 hallgató tanult a fent felsorolt tudományegyetemeken, addig 1915-ben már 14.575 fő, 1924-ben pedig az a szám tovább növekedett 17.353 főre.

Klebelsberg minisztersége alatt 21 klinikát és három főiskolát alapítottak: a Budapesti Testnevelési Főiskolát, a Szegedi Tanárképző Főiskolát és Soproni Erdészeti Főiskolát. A biológiai és élettani kutatások céljára létesítette a Tihanyi Biológiai Intézetet. Két debreceni klinikát alapított gyermekgyógyászati célokra, mert a legfontosabbnak a gyakori gyermekhalálozás és betegségek kutatását és megelőzését tartotta.

Klebelsberg különösen nagy figyelmet fordított a szegedi egyetem felépítésére és Szeged városának fejlesztésére. A Tudományegyetem alapkövének letételére 1926 október 5-én került sor, amely egyben a gyermekklinika alapkövének letételét is jelentette. A nagy eseményen jelen voltak az Akadémia vezetői, Horthy Miklós kormányzó és József főherceg. Klebelsberg ezekkel a szavakkal ütötte le az alapító kalapácsot *„Magyar tudás, magyar hatalom”* és az avató beszédében a következőket hangsúlyozta:

"De ki képviseli a szebb jövő reményességét? A magyar gyermek... Ezért kezdjük meg a hatalmas szegedi egyetem telepének építését, gyermekklinikával."

¹³ 1927. évi XIII. törvénycikk, A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról

Tehetség felfogás és tehetséggondozás az 1920-as években (Dr. Ozorai Frigyes, Huszár Károly és Klebelsberg Kunó vallás és közoktatásügyi miniszter előadása alapján)

A korabeli pszichológia különböző kísérletekkel már akkoriban is vizsgálta a tehetség jellemzőit (leginkább az intelligenciát, mint a tehetség egyik fő tényezőjét vizsgálták a külföldi laboratóriumokban, intézetekben), de sokan a tehetséget már akkoriban is olyan összetett képződménynek tartották, amely egyszerű vizsgálatokkal nem azonosítható. A korabeli magyar pszichológusok felhívták a figyelmet arra, hogy ugyan ezek a vizsgálatok csak az értelmi funkciók (intelligencia) vizsgálatára korlátozódnak (így például a rajz, a zenei tehetségek nem kerülnek felfedezésre), azonban „*el kell ismerni a kísérletek fontosságát, mert azt gyakorlati eredmények igazolják*” (Ozorai, 1926 - 6. oldal). Ezen vizsgálatok eredményeit ezért csak a pedagógus véleményének alátámasztására szabad felhasználni. Ha ez az eredmény megegyezik a pedagógus véleményével, akkor nagy valószínűséggel valóban tehetséges fiatalról van szó, de ha az eredmény eltér a pedagógus véleményétől, akkor a „*tanítói ítéletnek kell az elsőbbséget juttatnunk*”. (Ozorai, 1926 - 6. oldal) Ozorai hangsúlyozta, hogy annak érdekében, hogy minél több tehetség kerüljön felismerésre a pedagógusoknak megfelelő lélektani tudással és érzékeléssel is rendelkeznie kell. Példaként említi, hogy Németországban (Berlin, Drezda) a pedagógusokat pszichológiai kutatóhelyeken és laboratóriumokban képzik tovább¹⁴, így adva támpontokat nekik a megfigyelés módját és a kiválasztás módszerét illetően. „*A tehetséges gyermekek és ifjak kiválasztásával azt a célt szolgálják, hogy a tehetségük foka és minősége szerint lehetővé tegyék részükre – gazdasági és szociális helyzetükre való tekintet nélkül – a magasabb fokú iskolába való bejutást és így megnyissák az utat a vezető pályákhoz.*” Németországban már az elemi iskola felső osztályaiban is külön oktatták a tehetségeseket, majd külön középiskolákat is indítottak számukra.

A korszak pszichológusai az alábbi kérdésekre keresték a választ:

- *Milyen emberek a tehetségesek?*
- *Hogyan nyilatkozik meg a tehetség a szellemi fejlődés első idejében?*
- *Mikor jelentkeznek a különböző tehetségek először és mikor fejlődnek ki?*

A tehetséges fiatalok gondozására és fejlesztésére csak a kiválasztásukat követően kerülhet sor, így tehát a tehetségdiagnosztika kiemelt fontossággal bír. A korabeli felfogás szerint megkülönböztettek *kiváló tehetséget* és *közepes fokú tehetséget*. A kiváló tehetség felismerése könnyű, mivel képességeikkel hamar kitűnnek a társaik közül, jellemző rájuk, hogy képességük egyetlen – rájuk jellemző – területen emelkedik ki. A közepes fokú tehetségek több területen is kitűnhetnek, de a legfontosabb cél megtalálni az „*uralkodó irányú képességüket*”. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a korabeli felfogás szerint egy ember csak egy dologban lehet igazán tehetséges, és a tehetségének megfelelően kell őt fejleszteni, azért hogy a későbbiekben – a német példát követve – az annak megfelelő pályán helyezkedhessen el.

Dr. Ozorai Frigyes előadásában többször is hangsúlyozza, hogy a tehetségek legjellemzőbb vonása a *produktivitás*. A produktivitáson tartalmilag vagy formailag valami új, a társadalom számára értékes alkotás megalkotását érti. Ez vonatkozhat egy új ötletre (tudományos terület), vagy egy új alkotásra (művészeti terület), vagy akár egy önálló gondolatra, egy probléma összefüggéseinek újszerű felfogására is. Itt egyértelműen látszik, hogy a korabeli

¹⁴ Ez a gondolatkör és cél tükröződik a középiskolai tanárképzés 1927/28-ban történt szabályozásában: a tanárjelölteknek magasszintű pszichológia és szakmódszertani ismereteket kellett elsajátítaniuk a négy éves felsőfokú képzés keretében!

lélektanál foglalkozó szakemberek az intelligencián kívül valami más összetevőt is feltételeztek a tehetség fogalma mögött. Ez az összetevő pedig a kreativitás. Érdekes, hogy Guilford divergens és konvergens gondolkodásra irányuló kutatásai csupán az 1930-as években kezdődtek el!

A gyermeki alkotásokban ez a produktivitás, újszerűség szinte teljesen hiányzik, mivel a gyermeki alkotások leginkább utánzó jellegűek – fejt ki Ozorai. Azonban egy területen a „*talentum már a gyermekkorban határozottabb formában jelentkezik*” (Ozorai, 1926 – 57. oldal), ez a terület pedig a zene és az alkotóművészetek. Tehát a gyermekkor és az ifjúkor elején általánosságban még nem beszélhetünk igazi tehetségről. Dr. Révész Géza a Pedagógiai Szeminárium lélektani laboratóriumában végzett kísérleteket gyermekkorú matematika tehetségekkel, ennek eredményeként megállapította, hogy „*a számtannal való spontán foglalkozás a matematikai feladatok megoldásán érzett öröm ezen a fokon összefügg a gyermek játékosztónéval és a korán kifejlődött technikai készségével*” (Ozorai, 1926 – 62. oldal). Tehát bizonyos specifikus területeken már gyermekkorban is jelét mutathatja a gyermek a tehetségének. A pedagógus feladata ebben az időszakban az, hogy a gyermek minden megnyilvánulását, cselekedetét figyelve következtetni tudjon a gyermek tehetségére. Ugyan a *tehetség irányát* nagy valószínűséggel nem fogja tudni pontosan meghatározni, de azokat a tulajdonságokat figyelve, ami általában jellemzi a tehetséget, ki fogja tudni választani a tehetséges ifjakat a nem tehetségesek közül.

A tehetség egyik legfőbb jellemzője az intelligencia. A korabeli szakemberek a legfőbb problémának azt tartották, hogy az intelligencia-vizsgálatok alapján nem lehetett megállapítani a tehetség irányát (ez az 1926-ig zajlott külföldi kutatások állapotát tükrözi), csupán csak a tehetségesek és a nem tehetségesek elkülönítésére volt alkalmas. William Stern korabeli német pszichológus (az intelligencia hányados első megfogalmazója) kutatási eredményeire alapozva, a korszak magyar szakemberei azt a nézetet vallották, hogy nemcsak az értelmi intelligenciát kell vizsgálni, hanem a művészi és a tudományos intelligenciát is. Ez azért figyelemre méltó megállapítás, mert ebből látható hogy az intelligenciát nem egy általános intelligenciával azonosították, mint ahogy a korabeli felfogásra jellemző volt, hanem különböző irányú, összetett képződménynek gondolták: „*Más ugyanis az az intelligencia, amelyet az olyan embertől várunk, aki a gyakorlati életben akar érvényesülni, s másfajta az intelligencia, mely a művészt, a tudóst jellemzi... Éppen ezért... W. Stern, Lipman az intelligencia-vizsgálatok ma szokásos módjait, eljárásait akként igyekeznek kialakítani, hogy azok az intelligencia minden fajára alkalmazhatóak legyenek.*” (Ozorai, 1926 – 58. oldal)

A tehetségesekre jellemző továbbá az *intuíció* és a *spontaneitás*. Ez a két jellemző már a gyermeki tevékenység minden formájában megtapasztható, például megmutatkozik a gyermek játékában (hogyan személyesít meg élettelen dolgokat), ötleteinek sokszínűségében, majd később megfigyelhető a nagyobb szókincs és mondatszerkezet birtokában az egyre egyénibb kifejezőképességben. Ezek a jellemzők – mai szemmel tekintve – mind a kreativitásra és a divergens gondolkodásra utalnak.

A tehetség felismerésében nagy segítséget nyújt a fiatalok viselkedése a környezetükkel szemben: „*a mód, ahogyan a neki kellemes vagy kellemetlen dolgokat megítéli, a mohóság, amellyel bizonyos ismereteket megszerezni törekszik, a kitartás munkája közben, a komolyság, amellyel a művészet sokféle területét, a kultúra, a gyakorlati élet legkülönfélébb viszonyait felfogni igyekszik.*” Ezen jegyek egyértelműen a tehetséges fiatalok kíváncsiságára (mely a kreativitás egyik fő jellemzője) és motivációjukra utalnak. A fiatalok „*intenzív, tartós*

és *spontán*” érdeklődéséről feltételezhetjük, hogy az érdeklődésük iránya egyben a tehetségük irányát is mutatja.

Látható, hogy a korabeli pszichológus szakma ugyan nem nevezi nevén a tehetség modern felfogása szerinti tényezőket, de azok meglétét és fontosságát kiemelten hangsúlyozza! Ennek fő képviselője Dr. Révész Géza. A kb. 80 évvel ezelőtti, korabeli felfogás szerint a tehetség fő összetevőjének tartották az intelligenciát (specifikus képességek, különféle intelligencia), az intuíciót, spontaneitást és mérhetetlen kíváncsiságot (kreativitás), valamint a megismerésre való törekvést (intrinzik motiváció).

A korabeli pszichológiával foglalkozó szakemberek további kérdésekre is keresték a választ: A tehetség mennyiben függ a belső tényezőktől (családi öröklés), illetve mennyire hatnak a fejlődésére a külső körülmények (szociális háttér)? (Ozorai, 1926 – 63. oldal) Különböző társadalmi rétegből származó egykorú gyermekeken végzett intelligencia vizsgálatokkal megállapították, hogy a jómódú családokból származó gyerekek intelligenciája átlagosan magasabb (támogató, segítő, szociális háttér). Azonban tapasztaltak olyan egyedi eseteket is, hogy egy nagyon szegénysorból származó gyermek intelligenciája jóval magasabb volt, mint a gazdag családokból származó kortársaié. A tehetségvédelem fő feladata szerintük tehát *„éppen ezeknek az emeléséről, műveléséről és támogatásáról”* gondoskodni.

A tehetségdiagnosztika és a tehetségfejlesztés elősegítése érdekében bizonyos változtatásokra volt szükség az iskola rendszerű képzésben. Ahhoz, hogy mindenfajta tehetség megkaphassa a neki megfelelő művelődési tananyagot egy olyan iskolarendszerre volt szükség *„amely egy közös alappal bír, amelyből kiindulva annyi út vezet fölfelé, mint amennyi főiránya van a tehetségeket és életcélokat tekintve”*. Közös alap a nyolcosztályú elemi iskola lett volna (Klebelsberg minisztersége után került bevezetésre.). A kísérleti lélektan szerint ugyanis 12-13 éves korig néhány ritka kivételtől eltekintve *„határozott irányú tehetség”* nem tűnik fel.

Iskolaév					Életév
17	Egyetemek: tud. egyetemek, műegyetem, budapesti egyetemi közgazdaságtudományi kar				23
16					22
15	Főiskolák: jogi és gazdasági akadémiák, zeneakadémia, hittani., állatorv., erdészeti., testnev., színműv.				21
14					20
13	Polgári iskolai tanárképző főiskola				19
12		Középfokú szakiskolák, Tanító-, óvónőképző intézet			18
11					17
10	Továbbképző iskola		Gimnázium és Leánygimnázium	Reál-gimnázium és Leánylíceum	16
9	Alsófokú szakiskola				15
8		Polgári iskola			14
7					13
6					12
5					11
4					10
3					9
2					8
1					7
Óvoda 3-6 éves korig					

3. ábra - Magyar iskolák rendszere 1928-ban (Pukánszky, 1996)

Azonban a korabeli iskolarendszerben a tanulók zöme 10 éves korában tanulmányait vagy polgári iskolában vagy valamilyen középiskolába folytatta tovább. Felmerül a kérdés, hogy valóban jól döntött e, képességeinek megfelelően választotta ki továbbtanulásának helyszínét a diák. A kor szakemberei szomorúan vonják le a tanulságot, hogy sajnos csak egy-két év múlva derül ki, hogy a tanuló esetleg rosszul választott (így a tanároknak megnövekedett munka felzárkóztatni az ifjút ráadásul a gyermeket sok kudarcélmény éri). Ezért volna szükség arra, hogy minden középiskolába kerülő gyermek intelligencia-vizsgálaton essen át és így „középfokú iskolába csak az kerülhessen, aki odavaló, akinek meg van a szükséges tehetsége, legyen akár gazdag, akár szegény” (Ozorai, 1926 – 66. oldal). Azonban 10 évesen még ritkán jelentkezik a tehetség. Ezért azt a megoldást javasolják a korabeli szakemberek, hogy ha valakinek a *hat osztályos elemi iskolában* folytatott tanulmányainak utolsó évében derül fény tehetségének irányára, akkor az a középiskola megfelelő évfolyamán és a neki megfelelő osztályban folytathassa tovább tanulmányait. Egy másik lehetőség ennek a problémának a megoldására, hogy minden középiskola egy egyforma „négy osztályos alappal rendelkezzen” és az amerikai differenciálódás példáját követve a diák a középiskola 5. osztályától kezdve – amikor már kiderült tehetségének iránya – különböző irányokban folytathassa tanulmányait.

Négy fő irányban lehetne így különböző osztályokat szervezni:

1. Klasszikus nyelvi-történelmi
2. Modern nyelvi-történelmi
3. Matematikai természettudományi
4. Technika irányú.

A *polgári iskolát* befejezők körében, illetve a későbbiekben bevezetendő *nyolcosztályos elemi iskoláknál* a nyolc osztály elvégzése után lenne szükség a gyermekek pszichológiai vizsgálatára. Ennek a vizsgálatnak az eredményeire támaszkodva kerülnének a tanulók a nekik megfelelő továbbképző iskolákba. *Szakszerű továbbképző iskolákba* a gyengébb képességűek kerülnének (akik gyengébb szellemi képességük miatt kénytelenek az egyszerűbb pályákra lépni), míg a jobb szellemi képességgel rendelkezők folytathatnák tanulmányaikat a középfokú szakiskolákban (ahol a természettudományos műveltség és a technikai készségek elsajátítása a fő cél, mert innen kerül ki a jól képzett munkások nagy része).

Az iskolarendszer átalakítása és rugalmassá tétele mellett szükség volt a tanítás módszertanán is változtatni. Ozorai állítása szerint a korabeli „iskola nagyüzem, nem számol a gyermek igazi hajlamaival... egy meghatározott mennyiségű anyagot gondosan kimért tempóban, bizonyos megszabott időben igyekszik elsajátíttatni.” (Ozorai, 1926 – 67. oldal) Klebelsberg ezért hangsúlyozta, hogy a jövő nemzedékét tanító tanároknak rendkívül jól képzett szakembereknek kell lenniük! Például a Bécsben és Berlinben szervezett *Collegium Hungaricumok* is azt a célt szolgálták, hogy a német nyelvet oktató pedagógusok ösztöndíjasként kijussanak német anyanyelvű területekre, és ott tökéletesítsék nyelvtudásukat. Ugyanígy az angol és a francia nyelvtanároknak Franciaországba és Angliába is szerveztek ösztöndíjakat¹⁵. (Ozorai, 1926 - 36-44 oldal).

¹⁵ Angol illetve francia területeken a Collegium Hungaricumok megszervezése Hóman Bálint idején történt az 1930-as években. Ezen kívül például Lengyelországgal, Olaszországgal, Finnországgal, Észtországgal, Japánnal és még Bulgáriával törekedtek ilyen kétirányú együttműködés kialakítására. (Ujváry, 2012)

Huszár Károly (volt miniszterelnök, a Magyar Tehetségvédelmi Mozgalom vezetője) és Klebelsberg Kunó által kidolgozott törvényjavaslat is a tehetséges tanulók mielőbbi felfedezését tűzte ki célul.

*„Magyarország minden nyilvános oktatóintézetének vezetője – kezdve az egyetemtől le a legalsófokú iskoláig – ha iskolájában olyan gyermeket találnak, aki... különös tehetségével tűnik ki, erről a vallás és közoktatásügyi minisztertől megszabott módon jelentést tartozik tenni ahhoz a szervhez, akit a miniszter kijelöl... A vallás és közoktatásügyi miniszter a különösen tehetségesnek ígérkező gyermekek megvizsgálást rendelettel szabályozza s az ilyenek talált gyermek részére ösztöndíj adományozása iránt az alapítvány adományozó-tanácsának javaslatot tesz. Az iskolafajta megválasztásában elsősorban a tehetséges gyermek hajlama az irányadó...”*¹⁶. Huszár Károly javaslataival tovább is lép: *„Két gondozót szeretnék minden kiválasztott gyermek védelmére nominálni. Az egyiket tanárai közül, a másikat olyan helyről, amely anyagi erőt biztosít”* (Ozorai, 1926 – 52. oldal). Ezek a mentorok elismert szakemberek lennének azon a téren, amelyben az ifjú tehetség *„reményeket ígér”*. Óriási előnye lenne ennek, hogy *„a mentor összeköttetései és életpéldája nagy nevelő hatással lennének az ifjúra”*, segítenék tehetségének kibontakoztatását. Jól megfigyelhető tehát, hogy egy ún. mentor rendszer kiépítésének a gondolata már az 1920-as években is foglalkoztatta a korabeli szakembereket.

Ezen gondolatok megvalósításában a legnagyobb probléma az anyagi fedezet megteremtése volt. Klebelsberget sokan támadták oktatási politikája miatt. Ellenzői nem nézték jó szemmel, hogy Klebelsberg az egyetemeket sem úgy képzelte el, hogy oda majd csak a leggazdagabb és a legkiváltságosabb családok gyermekei járnak. Klebelsberg úgy gondolta, hogy oda is csak a legtehetségesebbek jussanak be származásukra való tekintet nélkül. (Ezt támasztja alá a 1927. évi XIV. törvénycikk, valamint 1928. évi XXXIII. törvénycikk, amiben *„közalkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjára és más ösztöndíjakra”* egy millió pengőt, *„Külföldi tudományos intézetek szükségleteire és külföldi ösztöndíjakra”* 440 ezer pengőt és egyéb ösztöndíjakra összesen 113.450 pengőt szánt a kormány.)

Zárszó

A tehetséggondozás első, államilag támogatott korszaka Klebelsberg Kunó minisztersége alatti időszak volt. A korszak politikusai felismerték, hogy a revízióhoz a legfontosabb a tehetséges emberfők kiművelése, és az Európán belüli kultúrfölény megszerzése. Klebelsberg Kunó minisztersége alatt főleg a felsőoktatásban tanulók és kutatók állami támogatásával valósult meg a tehetséggondozás. De ebben az időszakban már elkezdődtek a szegényebb társadalmi rétegek (alap és középfokú) népművelésére, és a legtehetségesebbek kiemelésére irányuló törekvések is. Ennek egyik bizonyítéka a Nagy László vezetésével – a tehetségek minél korábbi felismerése céljából – megrendezett gyermekrajz-kiállítások, illetve a *Tehetséges ifjak* című versenyek. Ezekben a versenyeken származásukra való tekintet nélkül indulhattak a fiatalok. 1926-ban például több paraszti sorból származó fiatal nyert első díjat műalkotásával a második országos *Tehetséges ifjak* kiállításon.

Nagy László kiemelten foglalkozott a gyermeki rajztehetséggel. Elképzelése szerint a *„rajz talentum nem jelent csupán művészeti talentumot”*¹⁷, annál sokkal többre lehet következtetni a gyermeki pszichikumot illetően. A rajzolás egy öncélú, nem szakmához vagy

¹⁶ 1926. évi törvényjavaslat a Nemzeti Közművelődési Alapítványról (16. §)

¹⁷ Nagy László (1922): *A Tehetséges gyermek*, Budapest, 27-29. oldal

foglalkozáshoz kötött, az önkifejezés fő eszközét jelképező folyamat. (Sáska, 2005) Nagy szerint a „*tehetség az összes biológiai és pszichológiai erők magasabb fejlettségi foka és alkotásra törekvő iránya*”.¹⁸ Nagy az 1922-ben megjelenő *A Tehetséges gyermek* kiadványban fejti ki, hogy „*a tehetség egészének különleges részletszerű megnyilvánulási lehetnek:*

1. *nagyfokú fantázia, kombináló képesség,*
2. *akaraterő, alkotásokra törekvő iránya,*
3. *nagy tudás, elemző és rendszerező képesség valamint*
4. *mozgásokban rejlő testi erő, ügyesség (...)*”.

Ezek a tulajdonságok a mai tehetségmodellek szerint is jellemző sajátosságai a tehetségnek: motiváció, divergens, kritikus és problémaorientált gondolkodás, alkotás képessége és igénye, stb.

A tehetséges tanulók vizsgálatát és az eredmények megismertetését a szakmai közönséggel nagyon fontosnak tartották, és ennek érdekében 1925-ben megalakították a Magyar Gyermektanulmányi Társaság keretén belül a Tehetségvédelmi és vizsgálati szakosztályt, valamint Dr. Ozorai Frigyes szervezésében 1926-ban került megrendezésre az első *Tehetségvédelem és pályaválasztás* konferencia. Külön érdekesség, hogy már 1922-ben Nagy László által alapított *Gyermek* című folyóirat egy önálló különszáma foglalkozott a tehetséges gyermekek megismerésével és fejlesztési módszereivel.

Ebben az időszakban több új tudományegyetem is alakult, ahol a kor aktuális ismereteire építve indultak meg kutatások például a tehetség témakörében is. Ezt támasztja alá, hogy a korszak pszichológusai más országokban (Németország, Amerika) dolgozó pszichológusok eredményeit nemcsak, hogy ismerték, de fel is használták a további kutatásaikhoz. Ennek köszönhetően nagyon sok hasznos eredmény született ebben az időszakban a tehetséggondozás és a tehetségdiagnosztika témakörében. Dr. Révész Géza ebben az időszakban összegzi tehetségkutatásának eredményeit, amelyet a korszak pedagógus és pszichológus közössége egyaránt irányadónak fogadott el. Ez gyakorlatilag a mai modern tehetségelméletnek és tehetségmodelleknek egyaránt megfeleltethető.

Kiemelt figyelmet fordítottak a tanárok magas szintű pedagógiai, módszertani és pszichológiai képzésére. A tehetséges ifjak támogatására Klebelsberg Kunó állami ösztöndíjalapot hozott létre, ekkor szabályozták a pedagógusok képzését is, és sok ifjú tehetségnek nyílt lehetősége külföldi tanulmányútra a *Collegicum Hungaricum*-nak és a hozzá kapcsolódó ösztöndíj rendszernek köszönhetően.

Mindezekből látható, hogy rengeteg törekvés történt ebben az időszakban a különböző társadalmi rétegekből származó tehetséges fiatalok felfedezésére és a későbbi tehetséggondozásukra. Rengeteg elgondolás és ötlet azonban nem valósulhatott meg Klebelsberg Kunó minisztersége idején, egyrészt a világgazdasági válság, másrészt Klebelsberg 1932-ben bekövetkezett halála miatt. Azonban minisztersége idején történt kutatásoknak és törekvéseknek az eredményeképp valósulhatott meg – Hóman Bálint minisztersége alatt – a „*tehetséggondozás államilag támogatott aranykora*”.

¹⁸ Nagy László (1930): *A tehetség kifejlődésének fő tényezői* in.: Tehetség problémák, A magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság Pszichológiai Szeminárium.

Hóman Bálint nevével fémjelzett a tehetséggondozás második, államilag támogatott korszaka. Intézkedései egyértelműen az alsóbb néprétegek tanulmányi előmenetelét szolgálták. Az 1937-ben megalapított Horthy Miklós ösztöndíj, az 1939 évtől támogatott Bolyai Kollégium (egyetemre járó paraszti tehetségek elhelyezése) és az 1941-ben megalapított Országos Tehetségkutató Intézet Bizottsága (évente kb. 500 szegénysorsú hallgató középiskolai, majd egyetemi tanulmányainak támogatása) (Ujváry, 2012) mind-mind a már Klebelsberg minisztersége idején megálmodott, az 1926. februárjában megrendezett *Tehetségvédelem és pályaválasztás* kongresszuson elhangzott és Klebelsberg minisztersége idején csak részben megvalósult (esetleg csak tervezett) tehetségvédelmi intézkedések beteljesülése.

Felhasznált irodalom

- Bánfai József (2000): *Klebelsberg Kunó és a tehetségvédelem*, Tehetség folyóirat, 2000/2. 3. 4.
- Bánfai József (2007): *A tehetség-probléma hazai történetének irodalma a kezdetektől 1950-ig*, 2007, PTE kp. könyvtár, <http://www.lib.pte.hu/elektkonyvtar/repertoriumok/banfaitehetsbibl.html>
- Hencz Péter (1999): *A lelkiileg is összetört nemzetnek kiutat mutatott - Gróf Klebelsberg Kunó, a harmadik évezred minisztere*, Magyar Nemzet, 1999. augusztus
- Kollega Tarsoly István (1996): *Magyarország a XX. században*, Babits Kiadó, Szekszárd, <http://mek.oszk.hu/02100/02185>
- Kovács M. Mária (2008): *A numerus clausus és a zsidótörvények összefüggéséről*, HDKE kiadvány, Balassi Kiadó
- Kun Anna (2006), *Klebelsberg Kunó és a neonacionalizmus*, Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészstudományi Kar
- Ladányi Andor (2000): *Klebelsberg felsőoktatási politikája*, Argumentum kiadó, Budapest
- NTT (2014) Nemzeti Tehetségsegítő Tanács honlapja, Tehetségek fejlesztése és gondozása (Bibliográfia), <http://www.tehetspont.hu/96-15978.php>, [Megtekintés ideje: 2014.05.23.]
- Dr. Ozorai Frigyes, Bálint Antal (1927): *Tehetségvédelem és pályaválasztás – Az 1926. évi február hó 2-án és 3-án tartott országos kongresszus naplója, a Tehetséges Ifjak második kiállításának leírása és a kapcsolatos mozgalmak megismerése*, Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság, Budapest
- Palló Gábor (2002): *Német tudományos modell Magyarországon: Klebelsberg tudományos rendszere*, Magyar Tudomány, 2002. november, <http://www.matud.iif.hu/02nov/pallo.html> X
- Porcsalmy Zoltán (1928): *A tudományos tehetség és középiskolai felismerése*, Pallas Ny. kiadó, Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár
- Pornói Imre (1995): *Az 1920-as évek népoktatása és a nyolcosztályos népiskola Magyarországon*, Magyar Pedagógia, 95. évf. 3–4. szám 315–331. oldal
- Pukánszky Béla, Németh András (1996): *Neveléstörténet*, Nemzeti Tankönyv kiadó, <http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/>

-
- Sáska Géza (2005): Tehetség-felfogások – Adalékok a természetelvű pedagógiák eszmetörténetéhez, *Iskolakultúra* 10. szám, 127-136. oldal
 - Ujváry Gábor (2012): *Pozitív válaszok Trianonra – Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint kulturális politikája*, *Korunk folyóirat*, 11. szám, 66-75. oldal.
 - Ujváry Gábor (2010): *A felsőoktatási felvétel szabályozásai a két világháború közötti Magyarországon* in.: *A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai* 4., Szerkesztette: Kissné Bognár Krisztina - Molnár László - Osváth Zsolt, Budapest, 9-23. oldal
 - Varannai Zoltán (1997): *Numerus clausus*, *Rubicon folyóirat*, 1997/1